

УДК 343.132(477)

В. Г. УВАРОВ,

кандидат юридичних наук,
докторант

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ІНСТИТУТ ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ШЛЯХОМ АУДІО-, ВІДЕОКОНТРОЛЮ

Проаналізовано проблеми становлення нового інституту слідчих дій – здійснення аудіо-, відеоконтролю особи та проблеми процесуальної форми його провадження.

Із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України в 2012 р. у проблемі системи слідчих дій з'явилися нові акценти та нові аспекти. З'явився новий інститут – негласні слідчі (розшукові) дії, а також отримала окреме визначення нова слідча дія – «аудіо-, відеоконтроль».

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що поява нової слідчої дії обумовлює необхідність її теоретичного аналізу та розроблення рекомендацій щодо практики її застосування.

Аналіз останніх наукових досліджень свідчить, що проблемам провадження слідчих дій у сучасній юридичній літературі приділяється неабияка увага. Слід, проте, зазначити, що проблема форм аудіо-, відеоконтролю у кримінально-процесуальній літературі тільки починає активно досліджуватись [1–12].

Мета даної роботи – визначити шляхи реформування інституту негласних слідчих дій у контексті міжнародних правових актів та прецедентної практики Європейського суду з прав людини.

Відповідно до ст. 260 нового КПК України аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов’язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Виникає багато питань щодо меж застосування даного інституту, наприклад, про те, які рухи людини і де можуть документуватись, у яких приміщеннях допустимий аудіо-, відеоконтроль тощо.

Досить стисла за обсягом і змістом правова регламентація аудіо-, відеоконтролю особи, окрім визначення її поняття та натяку на підстави його застосування навряд чи може відповідати сучас-

ним вимогам європейських стандартів до якості закону, його «передбачуваності» та зрозуміlostі.

Поряд із цим ст. 269 нового КПК України робить спробу регламентувати так зване спостереження за особою, річчю або місцем. Будучи з невідомих причин не віднесенено до групи слідчих дій, пов’язаних із втручанням у приватне життя, дана новела, по суті, обмежуючи свободу приватного життя, створює ще одну, на наш погляд, штучну форму безпосереднього спостереження, визначаючи наступне: «1. Для пошуку, фіксації і перевірки під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину відомостей про особу та її поведінку або тих, з ким ця особа контактує, або певної речі чи місця у публічно доступних місцях може проводитися візуальне спостереження за зазначеними об’єктами або візуальне спостереження з використанням відеозапису, фотографування, спеціальних технічних засобів для спостереження. За результатами спостереження складається протокол, до якого долучаються отримані фотографії та/або відеозапис. 2. Спостереження за особою згідно з частиною першою цієї статті проводиться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248–250 цього Кодексу».

Стаття 270 нового КПК України «Аудіо-, відеоконтроль місця» визначає: «1. Аудіо-, відеоконтроль місця може здійснюватися під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину і полягає у здійсненні прихованої фіксації відомостей за допомогою аудіо-, відеозапису всередині публічно доступних місць, без відома їх власника, володільця або присутніх у цьому місці осіб, за наявності відомостей про те, що розмови і поведінка осіб у цьому місці, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження. 2. Аудіо-, відеоконтроль місця згідно з частиною першою цієї статті проводиться на підставі

ухвали слідчого судді, постановленої в порядку, передбаченому статтями 246, 248, 249 цього Кодексу».

Підставою для з'ясування переліку слідчих дій є характерні ознаки, що дають можливість вести мову про відмінний характер слідчих дій від інших різновидів дій слідчого у процесі розслідування злочину [10, с. 118].

Фактично в законі названі три слідчі дії, які мають одинакові об'єкти дослідження. Навіть коли мова йде про аудіо-, відеоконтроль місця, то закон розуміє провадження даного заходу за наявності відомостей про те, що *розмови і поведінка осіб у цьому місці*, а також інші події, що там відбуваються, можуть містити інформацію, яка має значення для кримінального провадження. Названі як окремі слідчі дії заходи мають одинакові об'єкти, предмети і методи дослідження. Вони мають своїм змістом спостереження за особою і окремими місцями її перебування та різняться хіба що рівнем їх технологізації.

Регламентація усіх трьох названих заходів не є достатньо передбачуваною, не створює надійних гарантій для особи, що обумовлює необхідність удосконалення в даному аспекті.

Регламентація будь-якої слідчої дії має включати такі елементи: предмет слідчої дії, суб'єкти та учасники її провадження, методи слідчої дії, зміст слідчої дії, місце її провадження, термін провадження, спосіб і порядок провадження, спосіб документування, гарантії захисту прав людини.

Нагадаємо, що відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Сама ж ідея створення юридичної форми спостереження за особою і документування його діяльності не є новою.

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» закріплює візуальне спостереження та здійснення при цьому технічного документування як оперативно-розшуковий захід, результати якого можуть бути реалізовані в кримінальному судочинстві.

У науці також висловлюють думку, що *безпосереднє спостереження* – це юридична форма одержання доказів, яка може бути регламентована процесуальним законом та включена до системи слідчих дій [5, с. 39–42; 6, с. 4].

В. М. Тертишником запропоновано доповнити систему слідчих дій новою процесуаль-

ною формою одержання доказів – безпосереднім спостереженням, а також включити до КПК України норму такого змісту: «З метою встановлення обставин події злочину, а рівно інших фактів, які мають значення для справи, орган дізнатання, за наявності до того можливості та необхідності, самостійно за свою ініціативою або за дорученням слідчого здійснює безпосереднє спостереження за певними подіями, фактами або діями окремих осіб безпосереднє спостереження і технічне документування досліджуваних при цьому фактів» [7].

Завданнями безпосереднього спостереження є: виявлення і розкриття злочину, вивчення і технічне документування обставин його вчинення, закріплення слідів та інших фактичних даних, отримання необхідних відомостей і забезпечення умов для успішного вжиття запобіжних заходів та затримання підозрюваного на місці злочину.

Дана слідча дія здійснюється шляхом візуального спостереження за діями запідозрених у підготовці, приготуванні або вчиненні злочину осіб або за окремими обставинами події злочину, а також технічного документування таких фактів.

Спостереження може здійснюватися в будь-яких місцях, крім помешкання громадян та інших приватних володінь, а також території підприємств, установ і організацій та інших об'єктів, якщо це може потягти за собою розголошення відомостей тасмного характеру.

Як виняток за згодою мешканців житлового приміщення та за вмотивованою постанововою слідчого чи органа дізнатання з санкції прокурора, безпосереднє спостереження і технічне документування досліджуваних при цьому фактів може здійснюватися в житловому приміщенні. Без згоди мешканців житлового приміщення безпосереднє спостереження в ньому не допускається.

За згодою володаря приватного володіння та за вмотивованою постанововою слідчого чи органа дізнатання з санкції прокурора, безпосереднє спостереження і технічне документування досліджуваних при цьому фактів може здійснюватися в такому приватному володінні. Без згоди володаря приватного володіння безпосереднє спостереження в ньому не допускається.

За згодою осіб, що займають службове приміщення, або за вмотивованою постанововою слідчого чи органа дізнатання з санкції прокурора, безпосереднє спостереження і технічне документування досліджуваних при цьому фактів може здійснюватися в службовому чи іншому приміщенні, що не є приватним володінням особи.

У необхідних випадках орган дізнання може залучити для участі в спостереженні представників громадськості та необхідних фахівців.

У процесі спостереження орган дізнання вивчає та фіксує обставини події злочину та дій запідозрених осіб, виявляє і закріплює сліди злочину й інші фактичні дані, застосовує фотографування, кіно-зйомку, звуко- та відеозапис, використовує оптичні та інші необхідні технічні засоби.

Учасники безпосереднього спостереження попереджаються про використання технічних засобів та інформуються про результати їх застосування. Для засвідчення фактичних результатів технічного документування застосовуються способи, які придатні для цього.

Про провадження безпосереднього спостереження і технічного документування складається протокол із додержанням вимог КПК України. У протоколі описується все знайдене в тому вигляді, в якому спостерігалося, і всі дії в тій послідовності, в якій вони відбувалися, а також з додержанням вимог КПК України, відображаються відомості про порядок та результати застосування технічних засобів.

Результати технічного документування мають значення самостійного виду доказів і зберігаються при справі.

Особи, які беруть участь у спостереженні як очевидці вчиненого злочину або розслідуваної події, не можуть брати участь у подальшому розслідуванні і підлягають відводу, але можуть бути допитані як свідки.

Протокол безпосереднього спостереження разом із фактичними результатами фактичного документування негайно передається слідчому, а якщо спостереження проведено до початку попереднього розслідування, можуть бути приводом до порушення кримінальної справи і підлягають реєстрації поряд з явкою з повинною та іншими заявами і повідомленнями про злочини.

Слідчий та орган дізнання зобов'язані вжити заходів до того, щоб виключити можливість розголошення отриманих в процесі спостереження секретних відомостей або інтимних та інших даних, які торкаються особистого життя, честі та гідності людини, якщо вони не містять інформації про злочин» [7, с. 113–118].

О. В. Сачко, виходячи з практики регламентування зняття інформації з технічних каналів зв'язку і як слідчої дії, і як оперативно-розшукового заходу, допускає, що на даному етапі доцільно аналогічно регламентувати у вищевикладеному порядку безпосереднє спо-

стереження і технічне документування як «універсальну пізнавально-засвідчуvalну юридичну дію» [3, с. 63–65].

Розглядаючи діяльність органів розслідування, автор, спираючись на досвід оперативної роботи й теорію юридичного процесу, вважає, що сьогодні за чинним законодавством аудіо-, відеоконтроль особи може бути юридичною формою одержання як оперативно-розшукової інформації, так і слідчої дії. Це обумовлює необхідність детального законодавчого регламентування порядку провадження такого заходу. Регламентація візуального спостереження як слідчої дії, безумовно, була б доцільною і корисною як в аспекті вирішення завдань доказування, так і щодо завдань забезпечення прав і свобод людини.

Проблема полягає в тому, що дана дія названа в законі, але не отримала належної регламентації. Закон не визначив основні положення юридичної форми її провадження, що не сприяє ефективності її застосування.

Пропонуємо Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та новий КПК України доповнити нормою «Безпосереднє спостереження та технічне документування юридично значущих фактів» такого змісту: «Безпосереднє спостереження та технічне документування юридично значущих фактів – це ініціативна діяльність правоохоронних органів щодо виявлення і запобігання злочинам, отримання та фіксації доказової інформації, необхідної для вирішення завдань кримінального судочинства.

Слідчий чи за його дорученням оперативні працівники підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, з метою виявлення, розкриття та припинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, отримання необхідних відомостей і забезпечення умов для успішного затримання підозрюваного на місці злочину, фіксації обставин і доказів їх вчинення, отримання і фіксації даних про розвідувально-підтримуючу діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій, а також інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави, за наявності до того можливості та крайньої необхідності, здійснюють аудіо-, відеоконтроль особи чи окремих місць – візуальне спостереження за певними подіями, фактами або діями окремих осіб і технічне документування досліджуваних при цьому фактів.

Дана дія здійснюється шляхом безпосереднього чи опосередкованого виконуваного за допомогою відеокамери чи іншої техніки візуального спостереження за діями осіб, запідозрених

у підготовці, приготуванні або вчиненні злочину, або за окремими місцями, обставинами й фактами події злочину.

Аудіо-, відеоконтроль може здійснюватися в будь-яких місцях, крім помешкань громадян та інших приватних володінь, а також території підприємств, установ і організацій та інших об'єктів, якщо це може потягти за собою розголошення відомостей таємного характеру.

Як виняток, за згодою мешканців житлового приміщення та за вмотивованою постановою суду візуальне спостереження і технічне документування може здійснюватись у житловому приміщенні. Без згоди мешканців житлового приміщення безпосереднє спостереження в ньому не допускається.

За згодою володаря приватного володіння та за вмотивованою постановою слідчого чи органа дізнання і з санкції прокурора, безпосереднє спостереження і технічне документування досліджуваних при цьому фактів може здійснюватись у такому приватному володінні. Без згоди володаря приватного володіння безпосереднє спостереження в ньому не допускається.

За згодою осіб, що займають службове приміщення, або за вмотивованою постановою слідчого чи органа дізнання з санкції прокурора аудіо-, відеоконтроль особи і технічне документування досліджуваних при цьому фактів може здійснюватись у службовому чи іншому приміщенні, що не є приватним володінням особи.

У необхідних випадках для участі в аудіо-, відеоконтролі можуть бути залучені необхідні фахівці.

У процесі аудіо-, відеоконтролю вивчаються та фіксуються обставини події злочину та дії запідозрених осіб, виявляються і закріплюються сліди злочину й інші фактичні дані, застосовуються фотографування, кінозйомка, звуко-

та відеозапис, використовуються оптичні та інші необхідні технічні засоби.

Про провадження аудіо-, відеоконтролю і технічного документування складається протокол. У протоколі описується все, що спостерігалось, і яким чином фіксувалось, відображаються відомості про порядок та результати застосування технічних засобів.

Протоколи аудіо-, відеоконтролю та фактичні результати технічного документування – фотознімки, кінофільми, фонограми, відеофільми та інші матеріали, отримані в результаті застосування технічних засобів при візуальному спостереженні, якщо за їх допомогою відтворені, закріплена та засвідчені обставини і факти, які мають значення для кримінального судочинства, можуть надаватись для використання як докази у кримінальній справі.

Органи, які здійснюють аудіо-, відеоконтроль і документування, зобов'язані вжити заходів до того, щоб виключити можливість розголошення отриманих в процесі спостереження секретних відомостей або інтимних та інших даних, які стосуються особистого життя, честі та гідності людини, якщо вони не містять інформації про злочин».

Докладна регламентація в законодавстві підстав, умов і процедури здійснення аудіо-, відеоконтролю особи має стати своєрідною запорукою «передбачуваності» закону, стримуючим фактором, становитиме б гарантією захисту від безпідставних втручань у сферу особистого життя громадян.

Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються в розробленні пропозицій щодо вдосконалення регламентації слідчих дій, пов'язаних з обмеженням приватного життя людини.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. С. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
2. Садова Т. В. Обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві України та держав англо-саксонської правової системи в контексті міжнародних стандартів : монографія / Т. В. Садова. – Івано-Франківськ ; Надвірна : Надвірн. друк., 2011. – 177 с.
3. Сачко О. В. Безпосереднє виявлення та дослідча перевірка фактів незаконного обігу наркотичних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сачко Олександр Васильович. – Д., 2012. – С. 63–65.
4. Тертишник В. Гострі кути реформування кримінального процесу: сім раз... не для нас / В. Тертишник // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 259–262.
5. Тертишник В. М. Нетрадиционные способы и формы собирания и исследования доказательств при расследовании преступлений / В. М. Тертишник. – Харьков : Ун-т внутр. дел, 1994. – С. 39–42.
6. Тертишник В. М. Непосредственное наблюдение: модель нового следственного действия / В. М. Тертишник // Именем Закона. – 1993. – № 8.
7. Тертишник В. Непосредственное обнаружение и техническое документирование преступного деяния (концептуальная модель процесуального института и нового следственного действия) / В. Тертишник // Право и политика. – 2004. – № 5. – С. 113–118.

8. Уваров В. Г. Застосування практики Європейського Суду з прав людини та норм міжнародно-правових актів в удоосконаленні кримінального судочинства України : монографія / В. Г. Уваров ; за заг. ред. В. М. Тертишника. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, – 2012. – 268 с.
9. Чабайовський Т. В. Підстави та межі кримінально-процесуального втручання в особисте життя громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Чабайовський Тарас Васильович. – К., 2012. – 20 с.
10. Чорноус Ю. Місце та значення слідчих дій у процесі доказування по кримінальній справі / Ю. Чорноус // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 4. – С. 117–121.
11. Шумило М. Оперативно-розшукові заходи у структурі досудового розслідування в проекті КПК України (проблеми унормування і правозастосування) / М. Шумило // Право України. – 2012. – № 3–4. – С. 452–462.
12. Шумило М. Є. Реалізація конституційного принципу таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної ті іншої кореспонденції у досудових стадіях кримінального процесу України : монографія / М. Є. Шумило, В. С. Рудей. – Х. : Бровін О. В., 2012. – 208 с.

Надійшла до редколегії 26.11.2012

УВАРОВ В. Г. ВМЕШАТЕЛЬСТВО В ЧАСТНУЮ ЖИЗНЬ ПУТЕМ АУДИО-, ВІДЕОКОНТРОЛЯ

Проанализированы проблемы становления нового института следственных действий осуществления аудио-, видеоконтроля и проблемы процессуальной формы его реализации.

UVAROV V. THE INSTITUTE OF INTERVENTION IN PRIVATE LIFE BY AUDIO-, VIDEO CONTROL

The problems of formation of new institute of investigative actions – audio-, video control of the person and the problems of a procedural form of its implementation are analyzed.

УДК [343.915: 343.122](477)

О. О. ЦАРЕНКО,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА ПОТЕРПІЛОГО ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, УЧИНЕНІХ НЕПОВНОЛІТНІМИ, В КРИМІНОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Схарактеризовано роль особи потерпілого від насильницьких злочинів, вчинених неповнолітніми. Наведено віктомологічні ситуації та їх класифікацію, а також типізацію жертв.

При всебічному та повному дослідженні кримінологічної характеристики насильницьких злочинів, учинених неповнолітніми, варто проаналізувати не лише кількісно-якісні показники такої злочинності, особу злочинця та фактори вчинення проправних дій підлітками, але й особу потерпілого (жертву), її поведінку до моменту вчинення винного діяння та після нього. Таке дослідження надасть можливість більш точно зрозуміти причини вчинення злочину, індивідуалізувати покарання та розробити можливі заходи попередження насильницької злочинності серед неповнолітніх.

Роль потерпілого в механізмі вчинення злочину намагалися встановити вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких найбільш відомими є: П. Андрушко, М. Бажанов, О. Бандурка, М. Вольфган, М. Гошовський, А. Долгова, Т. Присяжнюк, В. Рибальська, Е. Сидоренко, О. Сіренко, В. Сташик, В. Тацій, В. Туляков, В. Христенко, М. Шаргородський тощо.

Одним із перших, хто стояв біля витоків науки віктомології («вчення про жертву») був Ганс фон Гентінг (1988–1974), який у 1948 р. опублікував монографію «Злочинець і його жертва. Дослідження з соціобіології злочинності», в якій він сформував та розвинув принципові положення віктомології та обґрунтував ідею розуміння злочинності як відносини між тим, хто спричиняє шкоду, та їх жертвами.

У монографії розглядаються різні типові ситуації та відносини, пов’язані з особистістю і поведінкою жертв, різні типи жертв, що мають особливу привабливість для злочинців: люди похилого віку, жінки, емігранти, національні меншини, залежні від алкоголю, безробітні, діти тощо.

Поряд із Г. Гентігом – першовідкривачем проблеми жертв на принципово новому рівні – творцем віктомології і автором указаного терміна став Б. Мендельсон. На відміну від Г. Гентіга, який ніколи не використовував згадане поняття